

Santuoka modernėjančioje Lietuvoje (1918–1940): nuo diskusijų iki pokyčių

Dr. Norbertas Černiauskas

Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas, Naujosios istorijos katedra, Universiteto g. 7, LT-01131 Vilnius

El. p. norbertas.cerniauskas@if.vu.lt

Anotacija. Tyrime siekiama atskleisti santuokos instituto pokyčius Lietuvos visuomenėje 1918–1940 m. Straipsnyje įvertinami statistiniai-demografiniai duomenys, aptariamos diskusijos dėl civilinės metrikacijos įvedimo ir analizuojamas rengtas (tačiau nepriimtas) Santuokos įstatymo projektas.

Esminiai žodžiai: *civilinė metrikacija, santuoka, meilė, modernėjanti Lietuva (1918–1940).*

Annotation. The study aims to reveal the changes in the marriage institute in Lithuanian society in 1918–1940. The article evaluates statistical-demographic data, analyses discussions on the introduction of civil registration and analyzes Marriage Law project which was drafted (but not adopted).

Keywords: *civil registry, marriage, love, modernizing Lithuania (1918–1940).*

Straipsnis parengtas kaip Lietuvos mokslo tarybos finansuojamo projekto „Seksualinių normų ir elgsenos kaita modernėjančioje Lietuvos visuomenėje“ dalis.

Įvadas

Galima teigti, kad XX a. pirmosios pusės santuokos institutas, kuris apima ir plačius istorinius, teisinius aspektus bei kultūrinius-socialinius visuomenės pjūvius, yra bene ryškiausias matmuo, pagal kurį būtų galima iš dalies rekonstruoti šeimos sudarymo

principus ir priežastis tarpukario Lietuvoje, užčiuopti visuomenėje besirandančią romantinės meilės (aistros) sampratą ar vyro ir moters santykių (įskaitant seksualinius) kismą. Svarbu visa tai tirti ir nagrinėti, nes net pastaruoju metu visuomenėje kyla daug diskusijų dėl lyčių vaidmens, šeimos sampratos, auga susidomėjimas istorinėmis patirtimis šiais klausimais, lietuviškais tradicijų akcentais.

Tad neatsitiktinai šio tyrimo aktualumas yra pagrįstas pirmiausia tuo, kad kultūros ir socialinės istorijos tyrėjai XX a. pirmąją pusę dažnai įvardija kaip itin tinkamą metą fiksuoti kintančią šeimos sampratą, lyčių santykius ir vaidmenis, individualizmo, pliuralizmo, emancipacijos ar net romantinės meilės (aistros) įsitvirtinimą. Tokie pokyčiai, be abejonės, nors ir pavėluotai, paveikė Lietuvos visuomenę, kurios patirti minėti virsmai vis dar mažai nagrinėjami ir analizuojami. Tikėtina, kad šis straipsnis ligšiolinį įdirbį papildys tiek statistinių duomenų aptarimu, tiek naujų šaltinių įtraukimu, tiek išvalgomis.

Kad ir kiek kalbėtume apie santuokinius, ikisantuokinius ar nesantuokinius vyro ir moters santykius, matysime, kad santuoka ir šeima yra esminiai dėmenys, kurie leidžia bene aiškiausiai pajusti visuomenės pokyčių pagreitį ir aprašyti lyčių bendra(darbia)vimui reikšmingus politinius ir socialinius mechanizmus bei aplinkybes. Todėl šio straipsnio objektas yra santuoka kaip teisinis įvykis, demografinis (statistinis) pjūvis ir ryškus vyro ir moters elgsenos 1918–1940 m. atvejis.

Tyrimo chronologija sutampa su tarpukario Lietuvos Respublikos (1918–1940 m.) gyvavimo laikotarpiu, bet kartkartėmis padaroma tam tikrų išvalgų, kurios peržengia šią chronologiją. Politinės chronologinės ribos žymi ne tik Lietuvos valstybės egzistavimo metą, bet ir visuomenės modernėjimo, visuotinių (pasaulinių) pokyčių metą, kuris neabejotinai turėjo įtakos ir situacijai Lietuvoje.

Istoriografijos apžvalga. Įvairius tarpukario santuokos instituto ar besituokiančių asmenų socialinius aspektus iš istorinės, sociologinės, teisinės, politinės ar etnografinės perspektyvos yra nagrinėjęs ar palietęs ne vienas tyrėjas – turime ne vieną reikšmingą tyrimą. Vis dėlto taip pat dažnai just, kad į tam tikrus laukus susitelkę mokslininkai kartais nepakankamai sąveikauja, remiasi vienas kito tyrimų rezultatais.

Pirmiausia paminėtina, kad 1918–1940 m. laikotarpis yra išsprendęs tarp dviejų solidžių monografijų, kuriose šis laikotarpis tiesiogiai paliečiamas tik iš dalies, tačiau suteikiama reikšmingų žinių apie metodologinius ir teorinius meilės, šeimos ir santuokos tyrimų pagrindus. Iš šeimos istorijos tyrimų perspektyvos solidžią įžangą į 1918–1940 m. laikotarpį padarė istorikė Dalia Marcinkevičienė¹, nagrinėdama XIX a. – XX a. pr. santuokas ir skyrybas, o sociologė Aušra Maslauskaitė² esmingai pažvelgė į meilės ir

¹ MARCINKEVIČIENĖ, Dalia. *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje – XX amžiaus pradžioje*. Vilnius: Vaga, 1999. Vėliau autorė gilinosi į tai, kaip atsirado ir vystėsi civilinė metrikacija po 1940-ųjų: MARCINKEVIČIENĖ, Dalia. *Civilinė metrikacija ir santuoka sovietinėje Lietuvoje 1940–1969 m. Istorija*, 2008, t. 73, p. 51–58.

² MASLAUSKAITĖ, Aušra. *Meilė ir santuoka pokyčių Lietuvoje*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004.

santuokos pokyčius XX a. viduryje ir pabaigoje. Etnografai taip pat yra paskyrę ne vieną straipsnį ar studiją lietuvių tradicinių vestuvių XIX–XX a. sandūroje aspektams, tačiau reikėtų išskirti reikšmingiausią apibendrinamąją monografiją³, kurioje sutelkta daugelis etnografinių tyrimų rezultatų. Prie naujesnių tyrimų nagrinėjama tema sąrašo reikėtų priskirti Deimantės Aidukaitės darbą⁴, kuriame (nors ir vykdant mikrotyrimą – remiantis bažnytinės metrikacijos įrašais) pažvelgiama į lokalią kelių parapijų erdvę, tačiau nurodomos įtikinamos vedybinės elgsenos tendencijos 1922–1938 m. Lietuvoje. Diskusijų apie civilinę metrikaciją kontekste šiame straipsnyje naudojamosi reikšmingais Reginos Laukaitytės⁵, Kazimiero Valančiaus⁶ ir Juozo Sideravičiaus⁷ tyrimais, taip pat nemenku teisininkų ir kanonų teisės ekspertų įdirbiu⁸.

Šaltinių apžvalga. Tyrimo šaltinius galima suskirstyti į keturias grupes: archyvinius-nepublikuotus; publikuotus (Seimų stenogramas, statistiniai duomenys); poleminius (straipsniai, atsiliepimai, nuomonės ir kitokios publikacijos periodiniuose arba vienkartinuose 1920–1940 m. leidiniuose); egodokumentus. Archyvinių šaltinių grupėje reikėtų išskirti dokumentus, susijusius su Santuokos įstatymo svarstymais (posėdžių protokolais) ir paties įstatymo 1930–1940 m. redakcijomis. Šiuose gana lakoniško turinio dokumentuose atsispindi ne tik teisiniai įstatymo rengimo niuansai, bet ir paties santuokos instituto socialinės realijos⁹. Šioje grupėje taip pat paminėtinos veterinaro, sociologo Konrado Juozo Aleksos inicijuotos Lietuvos provincijos moterų anketinės apklausos¹⁰ (Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomos 37 užpildytos anketos¹¹), kuriomis buvo renkama informacija apie moterų buitį, kasdienybę, vaikų auklėjimą, ūkio reikalus. Nors K. J. Aleksa informaciją rinko siekdamas labiau pažinti provincijos moterų buities ir ūkio problemas, atsakymai netiesiogiai, bet gana išsamiai paliečia ir lyčių santykius, seksualinio ugdymo klausimus arba santuokos sudarymo priežastis.

³ VYŠNIAUSKAITĖ, Angelė; KALNIUS, Petras; PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ, Rasa. *Lietuvių šeima ir papročiai*. Vilnius: Mintis, 2008, p. 172–173.

⁴ AIDUKAITĖ, Deimantė. *Vedybinės elgsenos ypatumai 1922–1938 m. Būdviečio, Gerdašių, Kapčiamiesčio, Kučiūnų, Leipalingio, Sangrūdų, Rudaminos, Šventežerio ir Veisiejų parapijose*. Alytus, 2016.

⁵ LAUKAITYTĖ, Regina. Society Without a Civil Registry (1918–1940): Outcomes and Consequences. *Lithuanian Historical Studies*, 2014, Vol. 18, pp. 105–122.

⁶ VALANČIUS, Kazimieras. Bažnytinės (kanoninės) santuokos institucionalizacija ir konstitucionalizacija: raida ir problemos. *Lietuvos katalikų mokslo metraštis*. Vilnius, 2001, t. 19, p. 267–282.

⁷ SIDERAVIČIUS, Juozas. Teisinis santuokos reguliavimas buržuazinėje Lietuvoje (3. Santuokos sudarymo santykinės materialinės sąlygos). *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, A serija*, 1980, t. 1, Nr. 70, p. 43–55.

⁸ KUDINAVIČIŪTĖ-MICHAILOVIENĖ, Inga. Santuokinis amžius – santuokos sudarymo sąlyga. *Jurisprudencija*, 2004, t. 55, Nr. 47, p. 78–89; BRILIUS, Vytautas. Sakramentinės santuokos pripažinimo problemos Lietuvos Respublikos civilinėje teisėje. *Soter*, 2003, t. 10, Nr. 38, p. 47–59; MEILUS, Kazimieras; SAGATYS, Gediminas. Bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytų santuokų kelias į pripažinimą. *Jurisprudencija*, 2002, t. 28, Nr. 20, p. 128–136.

⁹ *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 923 (Lietuvos Respublikos Ministrų kabinetas).

¹⁰ Surinkti anketiniai duomenys 1932 m. buvo apibendrinti ir publikuoti, tačiau publikacijose ne visuomet atsispindi tam tikri specifiniai duomenys, teiginiai, socialinio gyvenimo detalės. Žr.: ALEKSA, Konradas Juozas. *Lietuvos moteris sodietė: (vienos anketos daviniai)*. Kaunas: aut. leid., 1932.

¹¹ Anketos duomenys knygai „Lietuvos moteris sodietė“. *VUB Rankraščių skyrius*, f. 101–396, l. 1–268.

Spręsdami agrosocialines problemas, tačiau tirdami gana platų socialinį darbininkų lauką, reikšmingų tyrimų paliko Olga Garmuvienė ir Fabijonas Kemėšis¹². Iš poleminių šaltinių reikėtų išskirti pagrindinius tekstus, kurie pasirodė dar tarpukariu (dažniausiai periodinėje spaudoje) ir kuriuose buvo formuojami, analizuojami, įrodinėjami arba kritikuojami su civiline metrikacija (arba bažnytine santuoka) susiję klausimai bei pozicijos, su jais polemizuojama. Paminėtini svarbūs Mykolo Romerio¹³, Vincento Brizgio¹⁴, Liudos Purėnienės¹⁵, Mečislovo Reinio¹⁶, Martyno Armino Kavolio¹⁷, Mykolo Krupavičiaus¹⁸, Kazio Pakšto¹⁹, Antano Maceinos²⁰, Povilo Malakauskio²¹, Jokūbo Robinzono²², Giršo Rutenbergo²³, Vladislovo Butvilos²⁴, Kazimiero Olšausko²⁵, Juozo Blažio²⁶, Jono Šliūpo tekstai. Atliekant tyrimą buvo naudojamosi publikuotais kunigo Antano Pauliuko dienoraščiais²⁷, kuriuose aiškiai užsimenama ir be viešumai skirtos retorikos bei insinuacijų apmąstoma civilinės metrikacijos problema iš provincijos dvasininko perspektyvos.

Šio tyrimo tikslas yra nustatyti tendencijas, kaip kito visuomenės vedybinė elgsena nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m. Keliami tokie **uždaviniai**: pasitelkiant šios temos istoriografinį įdirbį ir šaltinių (ypač neskelbtų ir plačiau nenaudotų) kritikos metodus, ištirti, (1) ar turimi statistiniai-demografiniai tarpukario Lietuvos duomenys atspindi reikšmingus pokyčius, susijusius su santuokos institutu (besituokiančiųjų

¹² KEMĖŠIS, Fabijonas. Socialinė bei kultūrinė lauko darbininkų būklė Lietuvoje 1925–1926 m. *Žemės ūkio akademijos metraštis 1931 m.* Kaunas, 1932, p. 120–136; GARMUVIENĖ, Olga. Žemės ūkio darbininkės ūkininkų ūkiuose Biržų apskrityje. *Žemės ūkio akademijos metraštis 1939.* Kaunas, 1939, t. XII, 2 šas., p. 83–120.

¹³ RÖMERIS, Mykolas. Civilinė metrikacija. *Kultūra*, 1933, t. 1, Nr. 111, p. 1–8; RÖMERIS, Mykolas. Metrikacijos problema Lietuvoje. *Vaga*, 1931, Nr. 1, p. 27–39.

¹⁴ BRIZGYS, Vincentas. *Vadinamosios civilinės jungtuvės proto, teisės ir istorijos šviesoje.* Marijampolė, 1940.

¹⁵ PURĖNIENĖ, Liuda. *Jungtuvės ir išsiskyrimai.* Kaunas, 1932.

¹⁶ REINYS, Mečislovas. Enciklika apie krikščioniškąją santuoką. *Židinys*, 1931, vasaris, Nr. 2, p. 135–145.

¹⁷ KAVOLIS, Martynas Arminas. *Bažnytinės tikybiniai mišriosios ir civilinės moterystės juridinė padėtis Lietuvoj.* Kaunas, 1930.

¹⁸ KRUPAVIČIUS, Mykolas. *Civilinės sutuoktuvės.* Kaunas, 1933. Vėliau ši knyga buvo pakoreguota ir perleista J. Vislickio vardu (?): VISLICKIS, Jonas. *Civilinės jungtuvės: jų esmė, rūšys, istoriškas išsirutuliojimas, kritiškas įvertinimas ir katalikų pozicija jų atžvilgiu.* Kaunas, 1939.

¹⁹ PAKŠTAS, Kazys. Civilinės metrikacijos reikalai. *Židinys*, 1932, lapkritis, Nr. 11, p. 355–359.

²⁰ MACEINA, Antanas. Bažnyčia ir civilinės jungtuvės. Keletas principinių pastabų. *XX amžius*, 1937, balandžio 28, t. 94, Nr. 252, p. 5.

²¹ MALAKAUSKIS, Povilas. *Moterystė.* Kaunas, 1933; MALAKAUSKIS, Povilas. *Civilinės jungtuvės.* Kaunas, 1926.

²² ROBINZONAS, Jokūbas. Didžiosios Lietuvos piliečių užsieny sudarytų civilinių vedybų galia. *Teisė*, 1931, liepa–gruodis, Nr. 20, p. 76–92.

²³ RUTENBERGAS, Giršas. Dabartinė šeimos teisės padėtis Lietuvoje. *Teisė*, 1937, Nr. 38, p. 216–228.

²⁴ ŠABLINSKAS, A. [BUTVILA, Vladislovas]. *Ką katalikai turi žinoti apie moterystę.* Panevėžys, 1931.

²⁵ OLŠAUSKAS, Kazimieras. *Mintys pamoksliui apie civilinę metrikaciją.* Telšiai, 1940.

²⁶ BLAŽYS, Juozas. *Sveikatos patikrinimas prieš jungtuves.* Kaunas, 1931.

²⁷ PAULIUKAS, Antanas. *Dienynas 1918–1941 m. II knyga, 1926 m. liepos 1-oji – 1934 m. balandžio 30-oji.* Vilnius, 2018; PAULIUKAS, Antanas. *Dienynas 1918–1941 m. III knyga, 1934 m. gegužės 1-oji – 1941 m. vasario 23-ioji.* Vilnius, 2019.

skaičius, skyrybų dinamika, nesantuokiniai santykiai, santuokos sudarymo priežastys ir t. t.); (2) atskleisti teisinius ir socialinius su vedybomis susijusius aspektus (jų kaitą), kurie atsispindi diskusijose dėl civilinės santuokos įteisinimo; (3) apžvelgti Santuokos įstatymo rengimo eigą ir paties įstatymo redakcines nuostatas.

(Ne)modernėjanti santuokų statistika?

Kalbėdami apie XX a. pr. šeimą mokslininkai teigia, kad tuo metu Lietuvoje įsigalėjo branduolinės šeimos tipas, o valstiečių šeimas paveikė demokratėjimo procesas. Provincijos šeima atsivėrė miesto, įvairių organizacijų veiklos ir masinių informavimo priemonių poreikiui²⁸. Remdamiesi šiais teiginiais turėtume atkreipti dėmesį į keletą tiesiogiai ar netiesiogiai su santuokos institutu (bei šeima) susijusių (1918–1940 m.) statistinių duomenų: santuokų skaičiaus dinamiką, besituokiančiųjų amžiaus vidurkį, išsiskyrusių asmenų skaičių, besituokiančių asmenų konfesijas, nesantuokoje gimusių vaikų (*pavainikių*) statistiką. Apžvelgę šiuos duomenis galėsime įvertinti, ar per 2 dešimtmečius atsirado duomenų, kurie leistų teigti, kad požiūris į santuoką, lyčių vaidmenis ėmė esmingiau keistis.

Tarpukario Lietuvoje 1924–1938-aisiais kasmet²⁹ buvo užfiksuojama 17,4–20,2 tūkst. santuokų, daugiausiai – 1938 m., mažiausiai – 1925 m. Vedybų gausa pasižymėjo ir 1939 m.: buvo užfiksuota 18,1 tūkst. santuokų, neskaitant Klaipėdos ir Vilniaus kraštų. Nors 4 dešimtmečio pabaigoje, palyginti su visu tarpukariu, santuokų daugėjo, šis augimas labiau rodė bendrąsias demografines tendencijas – gyventojų skaičiaus didėjimą, nes vidutinis santuokų skaičius 1 000-čiui gyventojų 1934–1938 m., palyginti su 1924–1933 m., šiek tiek nukrito³⁰.

Menkai kito ir santuokos (šeimos) sudarymo priežastys. Dar XIX a. pab. Åge Meyer Benedictsens gana dramatiškai pažymėjo, kad Lietuvoje esminė santuokos sudarymo priežastis yra ne meilė, o ekonominė nauda ir tėvų norai³¹. Etnografai įvardija, kad XIX a. pab. – XX a. pr. valstietiškoje visuomenėje sudarant santuoką ekonominis veiksnys turėjo didžiausią reikšmę (šalia išskiriamos tėvų valios, meilės arba partnerio moralinių savybių³²), taip pat dažniausiai tuokdavosi asmenys iš panašaus socialinio-ekonominio

²⁸ VYŠNIAUSKAITĖ, Angelė; KALNIUS, Petras; PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ, Rasa. *Lietuvių šeima ir papročiai*. Vilnius: Mintis, 2009, p. 172–173.

²⁹ Jei žiūrėsime į pokario laikotarpį, pamatysime, kad santuokų buvo kiek mažiau. 1919 ir 1920 m. užfiksuota atitinkamai 16,8 ir 17,3 tūkst. santuokų, o 1921–1923 m. šis skaičius buvo nukritęs iki 15,2–16,4 tūkst. per metus. Pirmojo pasaulinio karo veiksmai, ekonominis nepriteklis ir socialinis nestabilumas tikriausiai smarkiai paveikė ir vedybų skaičių: 1915 m. jų užfiksuota tik 4,4 tūkst., 1916 m. – 7,1 tūkst., 1917 m. – 6,9 tūkst., o 1918 m. – 9,6 tūkst.

³⁰ *Lietuvos statistikos metraštis 1924–1926*. Kaunas, 1927, p. 38; *Lietuvos statistikos metraštis 1939*. Kaunas, 1940, p. 17.

³¹ BENEDICTSEN, Åge Meyer. *Lietuva: bundanti tauta*. Vilnius: Tyto alba, 1997, p. 73.

³² Ten pat, p. 93.

sluoksniu. Nekonvencinių atvejų būta, bet šeima jų netoleruodavo. Pavyzdžiui, pasiturintis ūkininkas, be tėvų sutikimo vedęs neturtingą samdinę, galėjo būti išvarytas iš namų, negavęs jokios turto dalies³³.

1926 m. vykdant žemės ūkio darbininkų būklės tyrimą paaiškėjo, kad dauguma darbininkų planuoja vesti tik praturtėję (įsigiję nekilnojamojo turto), o didžiausiomis kliūtimis santuokai laikė ekonomines priežastis (neturtą)³⁴, o tinkamo partnerio neradimas greta kitų įvardytų kliūčių buvo gana nereikšmingas. Remiantis tiek K. J. Aleksos surinkta medžiaga, tiek A. Pauliuko dienoraštyje užfiksuotais atvejais, matyti, kad panašios ekonominio išskaičiavimo tendencijos netgi suaktualėjo kriziniais metais (1931–1935 m.). 4 dešimtmečio pabaigos duomenys minėtas tendencijas patvirtina. Biržų apskrities žemės ūkio darbininkų tyrimas parodė, kad provincijos merginos buvo įsitikinusios, jog pinigai atlieka didelį vaidmenį ištekan³⁵. Be to, daugelis santuoką siejo su geresniu ekonominiu gyvenimu, o ne jausmais. Kita vertus, matyti, kad, nepaisant bendruomenės ar šeimos spaudimo, nekonvencinių – skirtingo socialinio statuso asmenų santuokų pasitaikydavo, jos vis mažiau stebino. Dažnai tokia santuoka įvykdavo slapta, nežinant net artimiesiems.

„Meilė ar turtas?“ – toks klausimas minėtoje K. J. Aleksos anketoje buvo užduotas 1932 m. skirtinguose regionuose gyvenančioms moterims. Iš gautų 37 anketų 4/5 moterų pažymėjo, kad ištekejimui daugiausiai reikšmės turi turtas, o 1/5 paminėjo, kad atsižvelgiama ir į „meilės reikalus“. Vienareikšmių atsakymų, kurie liudytų, kad ištekejimą daugiausia nulemia tik meilė, nebuvo pateikta³⁶. Apskritai to paties meto šaltiniuose meilė dažniausiai būdavo vertinama kaip neapgalvotas, trumpalaikis, karštakošiškas ir neracionalus veiksmas („...meilę apsivedus rasis, o pinigus-turtą reikia prieš jungtuves rasti...“³⁷). Tiesa, išorinis grožis (nuotakos) įtakos turėjo, nes tvirtinta: „Jei mergina graži, tai dar ne taip reikalauja turto“³⁸. Apibendrinant galima teigti, kad apie meilę ir jausmus daugiausia kalbėjo jaunesnės kartos, nepasiturintys (bežemiai) asmenys ir darbininkai arba išsimokslinę asmenys. Prie šių grupių reikėtų pridėti ir miesto gyventojus. Tyrimai atskleidžia, kad iš tradicinės kaimo bendruomenės *ištrūkę* ir savarankiškai gyventi (mieste arba miestelyje) pradėję asmenys mažiau vertino ekonominę santuokos pagrindą, o ir pačios santuokos būdavo ne tokios tradicinės, jaunavedžiai mažiau priklausė nuo tėvų, vesti apsisprendavo patys³⁹.

³³ VYŠNIAUSKAITĖ, Angelė; KALNIUS, Petras; PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ, Rasa. *Lietuvių šeima ir papročiai*. Vilnius: Mintis, 2009, p. 164.

³⁴ KEMĖŠIS, Fabijonas. Socialinė bei kultūrinė lauko darbininkų būklė Lietuvoje 1925–1926 m. *Žemės ūkio akademijos metraštis 1931 m.* Kaunas, 1932, p. 134, 135.

³⁵ GARMUVIENĖ, Olga. Žemės ūkio darbininkės ūkininkų ūkiuose Biržų apskrityje. *Žemės ūkio akademijos metraštis 1939*. Kaunas, 1939, t. XII, 2 sąs., p. 88.

³⁶ Anketos duomenys knygai „Lietuvos moteris sodietė“. VUB RS, f. 101–396, l. 1–268.

³⁷ Anketos duomenys knygai „Lietuvos moteris sodietė“. VUB RS, f. 101–396, l. 69.

³⁸ Anketos duomenys knygai „Lietuvos moteris sodietė“. VUB RS, f. 101–396, l. 69.

³⁹ VYŠNIAUSKAITĖ, Angelė; KALNIUS, Petras; PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ, Rasa. *Lietuvių šeima ir papročiai*. Vilnius: Mintis, 2009, p. 220.

Tarpukario visuomenei ir toliau buvo galima taikyti D. Marcinkevičienės terminą „vedusiųjų visuomenė“. 3 dešimtmečio pradžioje tik 0,47 proc. vyrų (3,3 tūkst.) ir 0,75 proc. moterų (6 tūkst.), vyresnių nei 15 m., savo šeimyninę padėtį apibūdino kaip „išsiskyrusi“ ar „išsiskyręs“⁴⁰. Vėlesnių tikslesnių skaičių, apimančių visą visuomenę, neturime, tačiau statistiniai šaltiniai mums pateikia gana išsamių kasmetinių socialinių-demografinių susituokusiųjų situacijų pjūvių, įskaitant susituokusių asmenų, kurie prieš tai buvo išsiskyrę, skaičius. Pavyzdžiui, 1928 m. Lietuvoje susituokė 192 asmenys, kurie prieš tai buvo „persiskyrę“, – jie sudarė tik 0,5 proc. visų besituokusiųjų. Identiškas procentas išliko ir 1930–1933 m. 1934 ir 1935 m. jis kiek paaugo iki atitinkamai 0,7 ir 0,8 proc., o vėliau nusistovėjo ir išliko panašus⁴¹. Šie skaičiai neturėtų stebinti, nes pagal kanoninę teisę skyrybų procesas buvo beveik neįmanomas.

Paminėtini ir gimusių kūdikių statistikos pokyčiai. 1934–1938 m., palyginti su 1924–1933 m., vidutinis gimusių kūdikių skaičius 1 000-iui gyventojų sumažėjo nuo 27,9 iki 23,3. 4 dešimtmečio pabaigoje gana pastebimai sumažėjo ir vienerioms jungtuvėms tenkančių gimusių kūdikių skaičius – nuo 3,2–3,7 1924–1933 m. iki 2,9–3,3 1934–1939 m. Taigi, gimstamumas šiek tiek mažėjo. Amžininkai tai siejo ne tik su Pirmojo pasaulinio karo demografinė duobe, bet ir su naujesnėmis visuomenės tendencijomis, pavyzdžiui, „apsisaugojimo nuo apvaisinimo dirbtinių priemonių plėtra“, kurios plitusios „net ir kaimiečių tarpe“⁴².

Atkreiptinas dėmesys ir į ne santuokoje gimusių kūdikių skaičių, nes tik tai leidžia užčiuopti realesnį nesantuokinių santykių kismą. Tarpukariu *pavainikių* statistika taip pat reikšmingai nekito. 1922–1923 m. buvo užfiksuota 6,3 proc. ne santuokoje gimusių kūdikių, 4 dešimtmetyje šis skaičius truputį paaugo, 1932 m. pasiekė 7,4 proc. ribą, o vėliau nusistovėjo ties 6,5–7 proc. Miestuose ne santuokoje gimdavo 1 kūdikis iš 10, o provincijoje – 1 iš 20⁴³. Nepaisant statistikos, požiūris į vienišas motinas (ir į jų vaikus) provincijoje ir toliau liko išskirtinai stigmatizuojantis ir paniekinamas (tokie atvejai traktuoti kaip paleistuvystės rezultatas⁴⁴), tačiau miestuose pamažu imtasi tokias moteris globoti, daugiau dėmesio skirti vyrų atsakomybei. Tautinės valstybės puoselėjimo piko metu akcentuotas ir didelis (dvigubai) nesantuokinių vaikų mirtingumas⁴⁵. Ištekėti vienišoms motinoms buvo sunku, dažniausiai jas galėjo „išgelbėti“ tik didesnis asmeninis turtas⁴⁶. Nors teigiama, kad 4 dešimtmečio pabaigoje kaimo bendruomenės požiūris į

⁴⁰ Lietuvos statistikos metraštis 1924–1926 m. Kaunas, 1927, p. 26.

⁴¹ Lietuvos statistikos metraštis 1927–1928 m. Kaunas, 1929, p. 20, 21; Lietuvos statistikos metraštis 1932 m. Kaunas, 1933, p. 19; Lietuvos statistikos metraštis 1935 m. Kaunas, 1936, p. 24; Lietuvos statistikos metraštis 1937 m. Kaunas, 1938, p. 24.

⁴² Pieno Lašas. Vienkartinis leidinys Pieno lašo dr-jos penkiolikos metų darbams paminėti. Kaunas, 1938, p. 1.

⁴³ Lietuvos statistikos metraštis 1939 m. Kaunas, 1940, p. 17.

⁴⁴ STONKUVIENĖ, Irena. Dorinis vaikų auklėjimas lietuvių valstiečių šeimoje XX a. pirmoje pusėje. *Acta Pedagogica Vilnensia*, 2000, Nr. 7, p. 76.

⁴⁵ Pieno Lašas. Vienkartinis leidinys Pieno lašo dr-jos penkiolikos metų darbams paminėti. Kaunas, 1938, p. 1.

⁴⁶ ALEKSA, Konradas Juozas. Lietuvos moteris sodietė: (vienos anketos daviniai). Kaunas: aut. leid., 1932, p. 22, 23.

nesantuokinio kūdikio susilaukusias merginas pradėjo keistis⁴⁷, tačiau greičiausiai šie pokyčiai dar buvo nežymūs.

Kaip kito jaunavedžių amžius? Etnografaai teigia, kad XX a. pr. turtingesni ūkininkai vesdavo vėliau, o ne tokie pasiturintys – jaunesni, todėl agrariniu aspektu neturtingoje Dzūkijoje susituokdavo vidutiniškai jaunesni asmenys nei turtingesniame Klaipėdos krašte. Žvelgiant į vyrus matyti, kad 1926–1939 m. gana smarkiai (apie 8 proc.) sumažėjo jaunavedžių 20–24 m. amžiaus kategorijoje (nuo 25 iki 17 proc.), šiek tiek padidėjo (apie 2 proc.) 25–29 m. amžiaus jaunavedžių grupė (nuo 37 iki 39 proc.) ir truputį labiau (4 proc.) padidėjo 30–34 m. amžiaus vedančių vyrų grupė (nuo 18 iki 22 proc.). Apskritai jaunavedžių vyrų vidutinis amžius kiek padidėjo. Nuotakų vidutinis amžius taip pat truputį padidėjo, bet labiau justi tolygesnis jų pasiskirstymas visose amžiaus grupėse. Nors šiek tiek padaugėjo nuotakų iki 19 m. amžiaus, gerokai sumažėjo (8 proc.) besituokiančių 20–24 m. moterų (nuo 39 iki 31 proc.) ir išaugo jų skaičius (2 proc.) 25–29 m. amžiaus grupėje (nuo 27 iki 29 proc.) ir 30–34 m. amžiaus grupėje (nuo 11,5 iki 13,5 proc.)⁴⁸. Tokias tendencijas patvirtina ir lokalūs tyrimai⁴⁹.

Atkreiptinas dėmesys į besituokiančiųjų konfesijas. Bene homogeniškiausiai tuokėsi katalikai ir judėjai. Remiantis 1928 m. susituokusiųjų statistiniais duomenimis matyti, kad tarpusavyje susituokė 15 857 katalikai vyrai ir 15 856 katalikės moterys, 1 072 „izraelitai“ vyrai ir 1 072 „izraelitės“ moterys⁵⁰. 1937 m. atitinkamai susituokė 15 461 katalikas vyras ir 15 505 katalikės moterys, 1 201 judaizmą išpažįstantis vyras ir 1 203 tos pačios konfesijos moterys. Apskritai katalikių, 1930 ir 1936 m. susituokusių su kitos tautybės partneriais, buvo atitinkamai 1,3 ir 1,6 proc., evangelikų liuteronų – 12,2 ir 12,7 proc., evangelikų reformatų – 22,2 ir 41,6 proc., stačiatikių – 21,7 ir 36 proc., sentikių – 3,0 ir 4,6 proc., izraelitų – 0,1 ir 0,5 proc.⁵¹. Šiuo atveju sunku nuspėti, kiek asmenų tuokdamiesi išeidavo iš tam tikros konfesijos ir kiek ateidavo į ją, tačiau matyti, kad didesnė migracija vyko tarp liuteronų, reformatų ir stačiatikių bendruomenių. Ne paslaptis, kad anuomet migracija tarp konfesijų vyko ir siekiant išsiskirti bei susituokti antrą kartą⁵². Įvardyti, kiek apskritai būta tokios santuokinės migracijos atvejų, galima tik apytiksliai.

⁴⁷ RAČIŪNAITĖ, Rasa. *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje. Gyvenimo ciklo papročiai (XIX a. pabaiga – XX a. vidurys)*. Kaunas, 2002, p. 58.

⁴⁸ Sudaryta ir apskaičiuota remiantis: *Lietuvos statistikos metraštis 1924–1926*. Kaunas, 1927, p. 58, 59; *Lietuvos statistikos metraštis 1927–1928*. Kaunas, 1929, p. 16, 17; *Lietuvos statistikos metraštis 1932*. Kaunas, 1933, p. 18; *Lietuvos statistikos metraštis 1935*. Kaunas, 1936, p. 22; *Lietuvos statistikos metraštis 1937*. Kaunas, 1938, p. 22; *Lietuvos statistikos metraštis 1939*. Kaunas, 1940, p. 23.

⁴⁹ AIDUKAITĖ, Deimantė. *Vedybinės elgsenos ypatumai 1922–1938 m. Būdviečio, Gerdašių, Kapčiamiesčio, Kučiūnų, Leipalingio, Sangrūdų, Rudaminos, Šventezerio ir Veisiejų parapijose*. Alytus, 2016, p. 83–85.

⁵⁰ *Lietuvos statistikos metraštis 1927–1928 m*. Kaunas, 1929, p. 18, 19.

⁵¹ *Lietuvos statistikos metraštis 1937 m*. Kaunas, 1938, p. 21; *Lietuvos statistikos metraštis 1932 m*. Kaunas, 1933, p. 19.

⁵² Pavyzdžiui, A. Pauliukas mini atvejį, kai vyras priėmė „liuterų vierą“, kad galėtų antrą kartą apsivesti. Žr.: PAULIUKAS, Antanas. *Dienynas 1918–1941 m. II knyga, 1926 m. liepos 1-oji – 1934 m. balandžio 30-oji*. Vilnius, 2018, p. 83.

1930–1937 m. duomenimis, Lietuvoje tik 2,4–2,9 proc. moterų ištekėjo už kitai (negu jaunosios) konfesijai priklausančio partnerio⁵³.

Kiek galėjo būti asmenų, kurie savęs nepriskyrė jokiai Bažnyčiai, atsakyti sunku. 1926 m. J. Šliūpas tvirtino⁵⁴, kad Lietuvoje laisvamanių ir laisvatikių galėjo būti apie 100 tūkst., o 1929 m. šį skaičių sumažino per pusę – teigė, kad Civilinės metrikacijos įstatymo Lietuvoje laukia apie 50 tūkst. piliečių⁵⁵. Kokiais duomenimis autorius rėmėsi, nėra žinoma, tačiau „tūkstančius“ yra paminėjęs ir K. Pakštas. Anot jo, laisvamanių, bedievių ir savos metrikacijos nevedančių tikybų atstovų galėjo būti iki kelių dešimčių tūkstančių⁵⁶. L. Purėnienė savo ruožtu teigė, kad šeimų, kurios gyveno neužregistravusios santuokos, 1939 m. galėjo būti apie 30 tūkst.⁵⁷ Laisvamanių etinė draugija 1940 m. suskaičiavo turinti kiek per 2 tūkst. narių⁵⁸.

Diskusijos dėl civilinės metrikacijos klausimo

Parlamentinės diskusijos dėl civilinės metrikacijos prasidėjo dar Steigiamajame Seime, svarstant būsimos Konstitucijos projektą⁵⁹. Yra žinoma, kad Laisvamanių etinė draugija 1923 m. kreipėsi į Vidaus reikalų ministeriją (VRM) ir paprašė išspręsti asmenų, nepriskyrusių savęs jokiai konfesijai, pageidavimus „civilistiškai“ registruoti gimimus, santuokas ir mirtis. VRM ministras Kazimieras Oleka minėtos draugijos pirmininkui leido laikinai vesti gimimų „metrikus“. Vėliau civilinės metrikacijos klausimas bandytas išspręsti ministro Karolio Žalkausko aplinkraščiu⁶⁰, kuriuo pavesta minėtas paslaugas suteikti valsčių ar miestų valdybose. Tam tikslui buvo parengtos net specialios civilinės metrikacijos knygos⁶¹. Praėjus keletui mėnesių po aplinkraščio paskelbimo, VRM ėmė gauti Katalikų Bažnyčios skundų, kuriuose teigta, kad naujoji tvarka kelia nesusipratimų daugumai Lietuvos katalikų ir prieštarauja kanonų teisei⁶². 1925 m. sausio 14 d. aplinkraštis buvo atšauktas, o VRM – įpareigota parengti specialų įstatymą.

⁵³ *Lietuvos statistikos metraštis 1937*. Kaunas, 1938, p. 21; *Lietuvos statistikos metraštis 1935*. Kaunas, 1936, p. 21; *Lietuvos statistikos metraštis 1932*. Kaunas, 1933, p. 16.

⁵⁴ ŠLIŪPAS, Jonas. Metrikacijos įstatymo reikalu. *Lietuvos žinios*, 1926, lapkričio 6, Nr. 256 (2277), p. 3–4.

⁵⁵ ŠLIŪPAS, Jonas. Civilinės metrikacijos reikalu. *Lietuvos aidas*, 1929, kovo 21, Nr. 66 (550), p. 2.

⁵⁶ PAKŠTAS, Kazys. Civilinės metrikacijos reikalu. *Židinys*, 1932, Nr. 11, p. 356.

⁵⁷ LEINARTĖ-MARCINKVIČIENĖ, Dalia. Apie gerus ir blogus laikus šeimai Lietuvoje. *Metai*, 2010, Nr. 1, p. 155.

⁵⁸ TAMOŠAITIS, Mindaugas. Lietuvos laisvamanių etinės kultūros draugija. Iš: *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [žiūrėta 2019 10 20]. Prieiga per internetą: www.vle.lt.

⁵⁹ I sesijos 231 posėdis, 1922 07 26. *Steigiamojo Seimo darbai [posėdžių stenogramos] 1920–1922*. Kaunas, 1922, p. 8–10.

⁶⁰ Vidaus reikalų ministerijos aplinkraštis. *Vyriausybės žinios*, 1924, gegužės 3, Nr. 157, p. 20.

⁶¹ Kaip vesti metrikų knygos tų asmenų, kurie nepripažįsta dvasininkų, 1924. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 428, l. 318.

⁶² Kauno vyskupijos generalvikaro laiškas Vidaus reikalų ministrui, 1924 10 29. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 428, l. 314–315.

Politinės diskusijos dėl civilinės metrikacijos įgavo pagreitį po 1926 m. Seimo rinkimų. Pristatydamas Seime vyriausybės programą, Mykolas Sleževičius deklaravo, kad, atsižvelgiant į Konstitucijos nuostatas dėl sąžinės laisvės, bus įvestas fakultatyvus⁶³ civilinių aktų registravimas. Teiginį palydėjo kairiųjų parlamentarų plovimai ir dešiniųjų juokas⁶⁴.

Valdantieji pradėjo ruošti „Metrikų įstatymą“, o provincijoje jau net sklido kalbos, „...kad greitai valsčiuose bus duodami šliūbai po keturis litus...“⁶⁵, tačiau svarstymams jis taip ir nebuvo pateiktas (Seimo nariai daugiau dėmesio skyrė dvasininkų algų klausimui). Nepaisant to, paskatinti galimų permainų, kai kurie viršaičiai, anot A. Pauliuko, 1926 m. jau buvo savavališkai pradėję „...vinčavoti jaunikius cicilistus bedievukus...“⁶⁶

Apskritai, žvelgiant į tuometines politines ir ideologines diskusijas apie civilinę metrikaciją, matyti, kad jos buvo aštrios, jų dalyviams rūpėjo deklaruoti aiškas pasaulėžiūros ribas, o ne rasti kompromisą. Iš svarstymų daugiau sužinome apie politinių srovių politikos ir pasaulėžiūros takoskyras, o ne apie santuokos instituto socialinę tikrovę.

1927 m. rudenį Lietuvos Respublika pasirašė konkordatą su Vatikanu, kuriame buvo pabrėžta, kad metrikacijos reikalai turi būti tvarkomi vadovaujantis valstybės Konstitucija⁶⁷. Vis dėlto Lietuvos pagrindiniame įstatyme (tiek 1922, tiek 1928 m.) šie klausimai buvo apibrėžti gana dviprasmiškai: viena vertus, skelbta apie sąžinės laisvę, kita vertus, konstatuota, kad metrikacijos aktai „vedami“ tikinčiųjų pas jų dvasininkus. Nuolatos kylančią prieštarą ir klausimą, ką daryti netikintiems asmenims, 1930 m. galiausiai turėjo spręsti Vyriausiasis tribunolas. Teismas nustatė, kad piliečių, kurie nepriklauso jokiai tikybai, Lietuvos įstatymai nežino, todėl tokiems piliečiams speciali vedybų tvarka šalyje ir nėra nustatyta. Vyriausiasis tribunolas konstatavo, kad ši nuostata užtikrina Lietuvos piliečiams teisę laisvai pasirinkti religiją⁶⁸, kitaip tariant, ir 1922, ir 1928 m. Konstitucija užtikrino laisvą „konfesionalinę“ vedybų formą. Nepaisant šio išaiškinimo, Lietuvos valstybė, anot teisininko J. Robinzono, faktiškai toleravo ir civilines vedybas, nes nuo 1930 m. pripažino Klaipėdos krašte arba užsienyje sudarytas santuokas, todėl J. Robinzono nuomone, turėjo sudaryti galimybę „civiliška“ registruoti vaikus arba pradėti skyrybų procesą⁶⁹.

⁶³ Fakultatyvi metrikacija yra tokia metrikacija, kai valstybė palieka teisę savo piliečiams pasirinkti, kur tuoktis – bažnyčioje ar valstybės įstaigoje.

⁶⁴ I-oji sesija, 10-asis posėdis, 1926 06 22. Iš: *Seimo stenogramos 1922–1927*. Kaunas: Seimo kanceliarija, 1927, p. 19.

⁶⁵ PAULIUKAS, Antanas. *Dienynas 1918–1941 m. II knyga, 1926 m. liepos 1-oji – 1934 m. balandžio 30-oji*. Vilnius, 2018, p. 16.

⁶⁶ PAULIUKAS, Antanas. *Dienynas 1918–1941 m. II knyga, 1926 m. liepos 1-oji – 1934 m. balandžio 30-oji*. Vilnius, 2018, p. 46.

⁶⁷ BAČKIS, Stasys Antanas. *Lietuvos ir Šventojo sosto konkordatas*. Vilnius, 2007, p. 263.

⁶⁸ *Vyriausiojo tribunolo 1924–1933 metų visuotinių susirinkimų nutarimų rinkinys su Teisingumo ministerijos aplinkraščiais ir dalykine rodykle*. Kaunas, 1933, p. 192–194.

⁶⁹ ROBINZONAS, Jokūbas. Didžiosios Lietuvos piliečių užsieny sudarytų civilinių vedybų galia. *Teisė*, 1931, Nr. 20, p. 76.

Visi šie svarstymai iki pat 4 dešimtmečio beveik nebuvo reflektuojami plačiojoje visuomenėje, iš jų neaiškėjo pačių gyventojų požiūris į santuoką. 1931 m. vėl suintesyvėjus politinėms diskusijoms apie civilinę metrikaciją, visuomeninių atšvaitų jau galima užfiksuoti. 1931 m. pabaigoje spaudoje pasirodžius⁷⁰ informacijos, kad vyriausybė ketina imtis civilinės metrikacijos klausimo, į Respublikos Prezidentūrą ėmė plūsti dešimtys laiškų ir peticijų, kuriuose A. Smetona buvo raginamas stabdyti tokio įstatymo priėmimą. Iš peticijų tekstų matyti ir platesnės visuomenės refleksijos santuokos klausimu. Akivaizdu, kad jos atspindėjo katalikiškas nuostatas, jog civilinė metrikacija smukdys dorovę, tautinį atsparumą ir didins moterų vargus, tačiau pastebima ir tai, kad laiškuose, gautuose daugiausia iš provincijos, dorovės stoka jau buvo kaltinama Lietuvos šviesuomenė, kuri, anot pareiškėjų, šį neigiamą užkratą savo gyvenimo pavyzdžiais platino ir tarp „kaimiečių“. Peticijų autoriai kaip užkrato pasekmes įvardijo kasmet didėjantį skyrybų skaičių⁷¹. Tikėtina, kad apie šviesuomenės „dorovės stokas“ tarpukariu dažniausiai buvo sužinoma iš garsių (aprašytų) to meto atvejų⁷² ir į juos reaguojama. Anuometiniai neįprastų vestuvių, skyrybų, meilės istorijų vaizdiniai ir mados plito per grožinę literatūrą, spaudos puslapius arba kino filmus.

Toliau žvelgiant į to meto viešas diskusijas apie civilinę metrikaciją galima teigti, kad jos perteikė daugiausia gana nedidelio rato asmenų ideologinius ir pasaulėžiūros srities ginčus, tačiau jie retai leidžia užčiuopti kokius nors galimus paties santuokos instituto pokyčius. Pavyzdžiui, anot kunigo P. Malakauskio, civilinė santuoka yra paprastas „mergos“ ir vyro susimetimas į krūvą gyventi, viešas paleistuvavimas ir konkubinatas. Autorius mokė, kad kaimynus, draugus, gimines bei pažįstamus reikia atkalbėti nuo civilinės santuokos⁷³. Šiuo atveju svarbus gal ne pats nuspėjamas P. Malakauskio požiūris, o pripažinimas, kad „civiliška santuoka“, nuo kurios reikia atkalbėti, jau egzistuoja.

Panašius santuokinių problemų egzistavimo faktus žymi ir K. Pakšto pozicija 1932 m. Pasak jo, galimas metrikacijos įstatymas gal ir turės ydų, bet nuo religijos atitolusių ir vesti ketinančių asmenų nevers veidmainiauti „dėl akių“ keičiant tikybas. Apskritai rengiamą projektą geografai vertino teigiamai: jis pažymėjo, kad svarbu užtikrinti mažumų (netikintųjų) teises, o ir pačią Bažnyčią tai galėję apvalyti nuo apsimestinio elemento⁷⁴.

A. Maceina savo ruožtu moterystę skyrė į dvi dalis – sakramentą ir juridinę formą, kuri galėjo kisti, būti įvairi. Anot šio filosofo, visi Bažnyčios pakrikštytieji asmenys negalėjo

⁷⁰ Vilkaviškio apskr. tautininkų suvažiavimas. *Lietuvos aidas*, 1931, lapkričio 9, Nr. 255 (1333), p. 4.

⁷¹ Prašymas jo Ekselencijai Ponui Respublikos Prezidentui 1931. LCVA, f. 922, ap. 1, b. 20, l. 201.

⁷² Pavyzdžiui, laisvamano Kazio Griniaus ir Kristinos Arsaitės vestuvės stačiatikių cerkvėje 1927 m., laisvamano Jono Šliūpo ir Grasilos Grauslytės vedybos 1929 m., Dovo Zauniaus antroji santuoka Londone (pagal anglikonų apeigas) ir trečioji – su Vine Jonuškaite Rygoje (pagal liuteronų apeigas), Vinco Mykolaičio-Putino ir Emilijos Kvedaraitės civilinės vestuvės Rygoje 1935 m., Augustino Voldemaro ir Matildos Delahay sutuoktuvės Utenoje 1935 m., Juozo Purickio santuokos Maskvoje 1926 m. aplinkybės, Antano Venclovos ir Elizos Račkauskaitės vestuvės Klaipėdoje ir t. t.

⁷³ MALAKAUSKIS, Povilas. *Moterystė*. Kaunas, 1933, p. 64–66.

⁷⁴ PAKŠTAS, Kazys. Civilinės metrikacijos reikalai. *Židinys*, 1932, Nr. 11, p. 358–359.

susituokti kitaip, nei priimdami sakramentą, tačiau A. Maceina pripažino, kad civilinė metrikacija galėjo tenkinti nekrikštytų asmenų ir ne katalikų poreikius⁷⁵. Net kunigas A. Pauliukas, savo dienoraščių puslapiuose nuolatos kritikavęs civilinę metrikaciją, 1932 m. buvo pripažinęs: „Katalikai gal nepyktų, jeigu ta metrikacija būtų taikoma vieniems laisvamaniams.“⁷⁶ Panašiai pozicijai „iš bėdos“ pritarė ir M. Krupavičius: jis teigė, kad valstybė, neįžeisdama Katalikų Bažnyčios, turėtų imtis kitų krikščionių ir nekrikščionių santuokos klausimo⁷⁷.

Būsimas vyskupas V. Brizgys 1940 m. išsamioje brošiūroje, išleistoje specialiai šiuo klausimu, rašė, kad civilinė santuoka ardo šeimas ir didina skyrybų skaičių, mažina gimstamumą arba prastina vaikų auklėjimą, o moterį, kurią krikščionybė išlaisvino iš vergijos, vėl įkalina ir paverčia netvarkingo seksualinio gyvenimo dalimi (verge). V. Brizgys užsiminė apie itin neigiamas pasekmes vaikams (išsiskyrusių šeimų atžalos gerokai labiau linksta nusikalsti) ir apskritai šeimos institutui. Dvasininkas kvietė kovoti ne prieš valstybę ar visuomenę, o prieš liberalų sąmoningai ar nesąmoningai daromą žalą⁷⁸. M. Krupavičius tvirtino, kad civilinė metrikacija griauja tikėjimą, įžeidžia Bažnyčią, neša žalą visuomenei, silpnina šeimas, pažeidžia žmogaus teises, žemina moteris ir apskritai yra viešas konkubinatas⁷⁹.

M. Romeris ne kartą yra pasisakęs, kad civilinės metrikacijos klausimas yra savaime ne tikybinis, o labiau teisinis ir socialinis. Ypač problemišku teisininkas laikė mirties ir jungtųjų registravimo skirtumą, nes santuoka (moterystė) yra steigama ne „gamtos įvykiu“ (gimimu ar mirtimi), o juridiniu ir valingu asmens (asmenų) aktu. Taigi, anot teisininko, neužtenka gyventi kaip vedusiam vyrui ir ištekejusiai žmonai (skirtingai nei mirties atvejis), kad santuoka savaime taptų juridiniu faktu, net jos niekur neregistruojant. Kalbėdamas apie jungtuves, teisininkas pabrėžė, kad negalintys ar nenorintys pasirinkti bažnytinės metrikacijos yra priversti dreifuoti tarp konkubinato ir celibato, o, tokioje poroje gimus vaikų, jie bet koku atveju būtų laikomi nevedybiniais, t. y. nevisaverčiais visuomenės nariais. Problemą M. Romeris siūlė spręsti ne organizuojant valstybinę metrikaciją tiems, kurie nesituokia bažnyčioje, o kuriant ir nustatant naują pilietinių vedybų formą⁸⁰.

Konkrečių problemų užčiuopė ir M. Reinys. Vyskupas 1931 m. savo tekste stengėsi reaguoti į visuomenėje kylančius klausimus, kurie „plinta žmonėse apie santuoką“. M. Reinys išskyrė klaidingą manymą, kad santuoka – tai tik žmonių išsigalvojimas, be

⁷⁵ MACEINA, Antanas. Bažnyčia ir civilinės jungtuvės. Keletas principinių pastabų. *XX amžius*, 1937, balandžio 28, t. 94, Nr. 252, p. 5.

⁷⁶ PAULIUKAS, Antanas. *Dienynas 1918–1941 m. II knyga, 1926 m. liepos 1-oji – 1934 m. balandžio 30-oji*. Vilnius, 2018, p. 516.

⁷⁷ KRUPAVIČIUS, Mykolas. *Civilinės sutuoktuvės*. Kaunas, 1933, p. 4.

⁷⁸ BRIZGYS, Vincentas. *Vadinamosios civilinės jungtuvės proto, teisės ir istorijos šviesoje*. Marijampolė, 1940, p. 107–111, 126.

⁷⁹ KRUPAVIČIUS, Mykolas. *Civilinės sutuoktuvės*. Kaunas, 1933, p. 4.

⁸⁰ RÖMERIS, Mykolas. Metrikacijos problema Lietuvoje. *Vaga*, 1931, Nr. 1, p. 37.

to, kritikavo plintantį požiūrį, kad santuokos vaisius – vaikai gali būti vadinami našta motinai ir šeimai, taip pat kad „gimdymo galią“ galima naudoti tik geiduliams tenkinti. Be to, buvo sukritikuotas plintantis požiūris, kad „prigimtinis seksualinis linkimas“ negali būti patenkinamas monogamiškoje santuokoje. Anot vyskupo, kritikuotina ir plintanti emancipacija: fiziologinė, pagal kurią žmona skatinama atsitraukti nuo vaikų auginimo ir šeimos pareigų; ekonominė, kuri skelbia, kad žmona turi būti finansiškai nepriklausoma nuo savo vyro; socialinė, pagal kurią motina rūpinasi ne šeimos židiniu, o tik tuo, kas jai patinka. Tokia emancipacija, anot M. Reinio, skirta tik tų pačių vyrų gašlumui tenkinti, o „meilės“ sąvoką suprimityvina iki trumpalaikio susižavėjimo arba simpatijos reiškinių. Galiausiai straipsnyje M. Reinys išskyrė pavojingą „neopagonišką divorsų“ tradiciją, pagal kurią civilinė santuoka traktuota tik kaip privatus asmenų reikalas⁸¹.

L. Purėnienė civilinės metrikacijos nebuvimą vertino kaip socialinį atsilikimą ir Bažnyčios diktato bei siekio (finansiškai) išnaudoti žmones pasekmę. Ji taip pat pripažino, kad monogamija ir vienpatystė tėra „išorinė“ santuokos pusė, nes faktiškai vyrauja poligamija. Tad, nesant civilinės metrikacijos, tokiomis sąlygomis šeimos yra dar greičiau, nes asmuo, norintis nutraukti santuoką, negali to padaryti ir yra priverstas kentėti bei veidmainiauti. Visa ko „nelaimių“ priežastimi L. Purėnienė laikė net ne Bažnyčios galią, o kapitalistinį pasaulį ir privačią nuosavybę, kurie ardė šeimas ir, anot jos, skatino seksualinius nukrypimus⁸².

Diskusijos ėmė ypač kaisti, kai kovų su krikščioniškąja opozicija fone į jas vis labiau įsitraukė tautininkų valdžia. 1939 m. pabaigoje „Lietuvos aide“ pasirodė straipsnis, kuriame Katalikų Bažnyčia buvo kaltinama skleidžiant šalyje religinę propagandą⁸³, o 1940 m. sausio 4 d. Tautininkų sąjungos suvažiavime jos naujasis pirmininkas D. Cesevičius pareiškė, kad Bažnyčia nėra ir negali būti jokia kiekybinė galybė šalia valstybės ir kad itin svarbu, jog jos veikimas neprieštarautų valstybės siekiams. Šias mintis D. Cesevičius iliustravo konkrečiu pavyzdžiu ir teigė, kad jau kelerius metus Bažnyčia užsiima piliečių kiršinimu nuteikdama juos prieš galimą Civilinės metrikacijos įstatymą⁸⁴.

Apibendrinant galima teigti, kad diskusijos apie civilinę metrikaciją parodė ne tik tam tikrus visuomenės požiūrio į santuoką pokyčius, bet ir ryškėjančias ideologines stovyklas, kuriose vis svarbesnį vaidmenį atliko autoritarinė valdžia.

Santuokos įstatymas

1928 m. Ministras Pirmininkas Juozas Tūbelis pavedė įsteigta naujai Valstybės tarybai parengti Civilinės metrikacijos įstatymo projektą. Šiam klausimui buvo suburta

⁸¹ REINYS, Mykolas. Enciklika apie krikščioniškąją santuoką. *Židinys*, 1931, Nr. 2, p. 135–145.

⁸² PURĖNIENĖ, Liuda. *Jungtuvės ir išsiskyrimai*. Kaunas, 1932, p. 120–121.

⁸³ Nenormali būklė. *Lietuvos aidas*, 1939, gruodžio 28, Nr. 799 (5201), p. 1.

⁸⁴ *Domas Cesevičius*. Parengė V. Lukoševičius, M. Treinys. Vilnius, 1998, p. 320.

speciali komisija, kurią sudarė iškilūs to meto teisininkai ir valstybininkai, o jai pirmi-ninkavo M. Romeris. Iki 1933 m. surengusi daugiau kaip 200 posėdžių, Valstybės taryba baigė rengti įstatymus ir pateikė du – Civilinės asmenų būklės aktų (metrikacijos) ir Santuokos (civilinių jungtųjų) įstatymų projektus.

Santuokos įstatymo bendruosiuose nuostatuose santuoka buvo nusakyta kaip vyro ir moters sąjunga, sudaryta sutuoktuvėmis visam jų amžiui. Ten pat buvo nurodyta, kad susituokti įmanoma pas apylinkės teisėją arba pas valstybės pripažintų religijų⁸⁵ dvasi-ninką. Minėti įstatymai turėjo įsigalioti drauge su naujuoju Civiliniu kodeksu, tačiau, pastarajam įstrigus, įstrigo ir minėtų teisės aktų priėmimas. Nepaisant to, žinios apie metrikacijos reformos galimybę visuomenėje tapo savotiška sensacija. Anot M. Romerio, „Vieni ėmė iš anksto reformą girti, linkę matyti joje kažkokią naują žmogaus laimės bei laisvės aušrą, kiti ėmė peikti sumanymą ir sumanytojus, linkę laikyti reformą kažkokių šeimos, moralės, bažnyčios griovimo aktu, nuodėmės padariniu ir pragaro įrankiu“⁸⁶.

Bendruosiuose rengiamo įstatymo nuostatuose buvo numatyta, kad pas dvasininkus tuoktis galima tik tuomet, kai jungtuvės neprieštarauja atskirų Bažnyčių kanonams ir taisyklėms. Taip pat įtvirtinta, kad maldos namuose įvykusios tuoktuvės nebūtų karto-jamos apylinkės teisme. Užsienyje Lietuvos piliečiai galėjo tuoktis pas Lietuvos diploma-tinius atstovus arba vietos metrikacijos skyriuose. Įvykusios Lietuvos piliečių santuokos arba ištuokos turėjo būti pripažintos Lietuvoje, jei tik neprieštaravo vietos įstatymams. Projekte taip pat buvo apibrėžtas santuokinis teisinumas, santuokos sąlygos ir kliūtys, sužadėtuvės ir užsakų procesai, pats santuokos sudarymas arba jos negaliojimo pripa-žinimas, skyrybų ir atskyrimo procesai⁸⁷. Taigi, matyti, kad į įstatymo projektą buvo perkeltos pagrindinės tradicinių vestuvių dalys.

Įstatymo projekte buvo numatyta, kad sudaryti santuokos negalėjo vyrai, jaunesni nei 18 metų, ir moterys, jaunesnės nei 16 metų. Nors buvo numatyta galima išimtis su-situokti vyrams nuo 16 metų ir moterims nuo 14 metų, tokia santuoka būtų galiojusi tik pritarus tėvams arba globėjams ir leidus Lietuvos Respublikos Prezidentui. Santuokos įstatymu turėjo būti neleidžiama tuoktis „savo tarpe tiesiosios linijos giminaičiams“, broliams su seserimis, pusbroliams su pusseserėmis, dėdėms ar tetoms su brolio ar se-sers vaikais ir „tiesiosios eilės svainiams“. Taip pat buvo draudžiama tuoktis įvaikiams su tėviu ar įmote, kol galioja išsūnijimu pagrįstas teisinis santykis. Drausta susituokti globėjams su globojamaisiais iki tol, kol globėjai neatsiskaitė dėl turto valdymo ir kol globos įstaiga nėra jų atleidusi nuo globėjų pareigų. Dėl svarbių priežasčių įstatymas galėjo leisti tuoktis pusbroliui su pussesere, dėdei ir tetai su brolio ar sesers vaikais bei „tiesiosios eilės svainiams“.

⁸⁵ Įstatyme buvo išskirti katalikų ir stačiatikių klebonai, evangelikų liuteronų ir evangelikų reformatų parapijų dvasininkai bei Vidaus reikalų ministerijos paskirti žydų metrikacijos punktų rabinai.

⁸⁶ RÖMERIS, Mykolas. Metrikacijos problema Lietuvoje. *Vaga*, 1931, Nr. 1, p. 27.

⁸⁷ Santuokos įstatymo projektas. *LCVA*, f. 923, ap. 1. b. 428, l. 542–549.

Taip pat buvo draudžiama tuoktis asmenims, sergantiems nepagydomomis psichinėmis ligomis, įgimta silpnaprotyste ir užkrečiamomis ligomis. Rengiant įstatymo projektą ir svarstant minėtus draudimus, į komisijos posėdžius buvo pakviestas psichiatras Juozas Blažys. Jis ir sukonkretino šiuos apibrėžimus. Posėdžių metu šis gydytojas nepritarė idėjai, kad lytinis nepajėgumas būtų kliūtis jungtuvėms sudaryti – anot J. Blažio, tai galėjo būti tik priežastis joms nutraukti⁸⁸.

Tuoktis taip pat negalėjo jau susituokę asmenys. Buvo uždrausta tuoktis su tuo, kuris nužudė arba kėsinosi nužudyti savo sutuoktinį (su kuriuo po to išsiskyrė). Moteris negalėjo tuoktis nepraėjus 306 dienoms nuo skyrybų arba jos vyro mirties. Šis terminas galėjo būti nutrauktas moteriai pagimdžius arba gavus gydytojo pažymą, kad ji nėra nėščia. Įstatymo projekte buvo numatyta, kad asmenys, kuriems tuoktis reikalingas jų vyresnybės leidimas (kariai), neturėdami tokio leidimo, susituokti negalėjo.

Gana išsamiai buvo apibrėžtas ir sužadėtuvių procesas. Pavyzdžiui, be svarbios priežasties sulaužius sužadėtuvių pasižadėjimą, kaltininkas privalėjo atlyginti patirtus nuostolius savo sužadėtiniui ir (ar) jo tėvams, o nutraukus sužadėtuves ir po to paaiškėjus, kad sužadėtinė nėščia, gimus kūdikiui buvo galima reikalauti iš buvusio sužadėtinio išlaikyti vaiką⁸⁹. Svarstant įstatymą buvo iškeltas klausimas, ar būsime įstatyme nederėtų apibrėžti ir numatyti ypatingų atvejų kompensacijai gauti, kai moteris, būdama sužadėtinė, neteko lytinės nekaltybės ir sužadėtinis atsisako ją vesti. Komisija šį pasiūlymą priėmė, bet galiausiai nutarė „liesti tik tuos atsitikimus“, kai sužadėtinė tapo nėščia⁹⁰.

Santuokos įstatymo projekte taip pat buvo gana išsamiai reglamentuotas užsakų procesas, nuo kurio dėl svarbių priežasčių (ligos ar karo padėties) galėjo atleisti tik apylinkės teisėjas. Užsakų skelbimai turėjo būti pakabinami ne vėliau kaip 10 dienų iki vestuvių valsčiaus ar miesto valdybos paskirtose vietose su gana išsamiais jaunųjų asmens duomenimis ir kontaktine informacija, kurios galėtų prireikti siekiant pranešti apie žinomas kliūtis norimai santuokai sudaryti. Minėtas užsakų reglamentavimas galiojo tik civilinės santuokos atvejais. Bažnyčiose buvo taikoma atskira šios procedūros skelbimo praktika.

Santuokos sudarymą reglamentuojančioje įstatymo dalyje buvo nusakytos civilinės santuokos sudarymo aplinkybės bei procedūros. Įstatyme nurodyta, kad sudarant santuoką apylinkės teisėjas turi besituokiantiesiems perskaityti civilinių įstatymų straipsnius, susijusius su vyro ir žmonos pareigomis, po to abiejų jaunavedžių paklausti: „N. N., ar sutinki būti N. N-os vyru (žmona)?“ Gavęs teigiamą atsakymą, teisėjas Lietuvos Respublikos vardu turėjo paskelbti, kad abipusiu sutikimu ir pagal įstatymus santuoka yra sudaryta. Įstatyme buvo išvardytos aplinkybės, kuriomis santuoka galėjo būti pripažinta negaliojančia, pavyzdžiui, kai santuoka sudaryta grasinant, esant nevysiškai sąmoningam (-ai) arba net tuo atveju, jei vienas iš sutuoktinių santuokos sudarymo metu „apsiriko dėl liečiančių antrąjį sutuoktinį asmens aplinkybių ar savumų, dėl kurių jis, žinodamas

⁸⁸ Santuokos įstatymo projekto svarstymų protokolai Nr. 200, 1933. *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 428, l. 456.

⁸⁹ Santuokos įstatymo projektas. *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 428, l. 542–549.

⁹⁰ Santuokos įstatymo projekto svarstymų protokolai Nr. 203, 1933. *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 428, l. 460.

tikrą padėtį ir teisingai įvertindamas santuokos esmę, būtų susilaikęs nuo santuokos, ir dėl kurių jų bendras gyvenimas pasidarė nepakenčiamas“.

Skyrybas reglamentuojančiame skirsnyje buvo numatyta, kad sutuoktinis gali reikalauti skyrybų dėl partnerio „svetimoteriavimo“, bet tik tuo atveju, jei tam veiksmui nepritarė arba savo elgesiu neprisidėjo prie svetimoteriavimo. Taip pat skyrybos galėjo būti įmanomos dėl žiauraus fizinio veiksmo, pasikėsینimo į gyvybę ar kito sutuoktinio garbės įžeidimo. Įstatyme taip pat numatyta, kad skyrybos galimos dėl vieno iš sutuoktinių garbę žeminančio nusikaltimo arba negarbingo gyvenimo, dėl kurio šeimyninis gyvenimas nebepakeliamas, arba dėl to, kad bendras gyvenimas dėl „gilaus ir nepataisomo jų santykių suirimo yra pasidaręs nebepakenčiamas“. Be to, buvo įtvirtintos aplinkybės dėl „tyčinio pametimo“, kuris trunka ilgiau nei dvejus metus, psichinės ar užkrečiamosios („pasibjaurėjimą sukeliančios“) ligos, nevaisingumo, lytinės negalios ir t. t. Santuokos įstatymo projekte taip pat buvo aprašyti skyrybų teisiniai padariniai, pavyzdžiui, finansinio išlaikymo priskyrimas buvusiam vyrui arba žmonai, jei dėl jo (jos) kaltės įvyko skyrybos ir po jų nukentėjusysis (-ioji) nebegali išgyventi ir pan. Įdomu, kad skyrybų kaltininkui teismas galėjo skirti baudą – draudimą tuoktis nuo vienerių iki trejų metų. Teismas besiskiriantiems asmenims galėjo skirti savotišką bandomąją „atskyrimo“ laikotarpį (1–3 metus), per kurį sutuoktiniai galėjo susitaikyti arba įsitikinti skyrybų reikalingumu.

Iš santuokos ir civilinės metrikacijos svarstymų istorijos matyti, kad jie vėl suintensyvėjo 1939 m. pabaigoje – 1940 m. pradžioje ir tęsėsi iki pat okupacijos. Rengiamo įstatymo rimtumą parodo ir tai, kad su jo nuostatomis buvo supažindinti Katalikų Bažnyčios hierarchai (nors dar 1931 m. jie atsisakė bendradarbiauti rengiant tokį projektą), kurie, anot istorikės D. Stakeliūnaitės, iš esmės sutiko su šio įstatymo atsiradimu⁹¹ (tai liudija ir A. Pauliuko dienoraščių puslapiuose užfiksuoti gandai⁹²). Kaip žinia, nepriklausomoje valstybėje šis įstatymas taip ir nebuvo priimtas, tačiau 1940 m. rugpjūčio 12 d. priimtas Sovietinės Lietuvos santuokos įstatymas⁹³ greičiausiai buvo minėto įstatymo perdirbinys. Be Santuokos įstatymo, šeimos klausimai turėjo būti reglamentuoti parengtais Vaikų ir jaunuomenės globos bei Šeimos rūpinimo apsaugos, Betėvių ir kitų apleistų vaikų auklėjimo įstatymais⁹⁴, kurie taip pat nebuvo priimti.

⁹¹ STAKELIŪNAITĖ, Danutė. Galimybės mažinti valstiečių liaudininkų ir Katalikų Bažnyčios priešpriešą Lietuvoje 1918–1926 m. *Soter*, 2014, t. 50, Nr. 78, p. 56.

⁹² PAULIUKAS, Antanas. *Dienynas 1918–1941 m. III knyga, 1934 m. gegužės 1-oji – 1941 m. vasario 23-ioji*. Vilnius, 2019, p. 628.

⁹³ Santuokos įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1940, rugpjūčio 15, Nr. 727.

⁹⁴ Valstybės tarybos svarstomų (pradėtų ir baigtų) įstatymo projektų sąrašas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1079, l. 444c.

Išvados

Statistinių duomenų analizė parodė, kad vedybinės elgsenos permainos (sutuoktinių amžius, jaunųjų socialinis ir konfesinis homogeniškumas, santuokos priežastys, ikisan- tuokiniai santykiai, skyrybų dinamika) plačiojoje visuomenėje 1918–1940 m. vyko, tačiau nebuvo radikalios ar ryškios – pokyčių negalėtume vadinti staigia visuomenės kultūrine ar socialine revoliucija. Vyraujančios santuokos sudarymo priežastys buvo ekonominiai ir konfesiniai motyvai, ryškėjo romantinės meilės (aistros) paveiktos elgsenos atspindžiai bei skirtumai kaimo ir miesto aplinkose. Vedybinės elgsenos pokyčiai ne rodė ryškius visuotinius virsmus, o veikiau atspindėjo viešus procesus, kuriems turėjo įtakos švietimo tinklo plėtra (prieinamumas), urbanizacija, besiplėtojanti populiarioji kultūra ir infor- mavimo priemonės (spauda).

Tarpukario Lietuvos viešoji polemika dėl Civilinės santuokos įstatymo (ne)reikiamy- bės iš esmės pirmiausia atskleidė skirtingas ideologinių stovyklų nuotaikas ir žymėjo valstybės (ne)galimybę teisiškai formaliai užtikrinti savo piliečių teisę į laisvą santuoką. Šiose diskusijose santuokos klausimas apskritai dažnai sutapdavo su civilinės metrikacijos klausimu, – tai rodo, kad toks šios problemos aktualizavimas tik iš dalies atspindėjo kitas su santuokos institutu susijusias realijas Lietuvoje (ikivedybinius santykius, santuokos sudarymo priežastis, moterų padėtį, gyvenimą ne santuokoje, šeimos planavimą, lytinį ugdymą). Todėl diskusijos apie civilinę metrikaciją iškėlė tik vieną iš aktualėjančių, tačiau ne pačią svarbiausią problemą.

Santuokos įstatymo ruošiniuose ir projektuose buvo numatytas gana švelnus įstatymas, kuriuo įtvirtinamos (pabrėžiamos) ligtolinės tradicijos ir patirtis. Jis turėjo tapti kompromisu, kuris ne tik atitinka tradicinės (krikščioniškosios) ir modernėjančios (sekuliariosios) visuomenės prieštaras, bet ir kuriuo atsiliepiama į pačios katalikiškosios (krikščioniškosios) visuomenės (jos daugumos) pokyčius bei santykį su autoritariniu režimu. Įstatymo rengimo laikotarpis (beveik dešimtmetis) rodo, kad šis klausimas buvo jautrus, o įstatymo nepriėmimo priežastys galėtų būti ne tik anksčiau minėtų pokyčių ir konstruktyvių diskusijų stoka, bet ir galimos režimo bei opozicijos (katalikiškosios) santykių peripetijos.

Šaltiniai

1. ALEKSA, Konradas Juozas. *Lietuvos moteris sodietė: (vienos anketos daviniai)*. Kaunas, 1932.
2. BLAŽYS, Juozas. *Sveikatos patikrinimas prieš jungtuves*. Kaunas, 1931.
3. BRIZGYS, Vincentas. *Vadinamosios civilinės jungtuvės proto, teisės ir istorijos šviesoje*. Marijampolė, 1940.
4. GARMUVIENĖ, Olga. Žemės ūkio darbininkės ūkininkų ūkiuose Biržų apskrityje. *Žemės ūkio akademijos metraštis 1939*. Kaunas, 1939, t. XII, 2 sąs.

5. KAVOLIS, Martynas Arminas. *Bažnytinės tikiybinių mišriosios ir civilinės moterystės juridinė padėtis Lietuvoje*. Kaunas, 1930.
6. KEMĖŠIS, Fabijonas. Socialinė bei kultūrinė lauko darbininkų būklė Lietuvoje 1925–1926 m. *Žemės ūkio akademijos metraštis 1931 m.* Kaunas, 1932.
7. KRUPAVIČIUS, Mykolas. *Civilinės sutuoktuvės*. Kaunas, 1933.
8. *Kultūra*, 1933, t. 1, Nr. 111.
9. *Lietuvos aidas*, 1929, Nr. 66; 1931, Nr. 255; 1939, Nr. 799.
10. Lietuvos centrinis valstybės archyvas. F. 923, ap. 1, b. 428, 1079; f. 922, ap. 1, b. 20.
11. *Lietuvos žinios*, 1926, Nr. 256.
12. MALAKAUSKIS, Povilas. *Civilinės jungtuvės*. Kaunas, 1926.
13. MALAKAUSKIS, Povilas. *Moterystė*. Kaunas, 1933.
14. OLŠAUSKAS, Kazimieras. *Mintys pamokslui apie civilinę metrikaciją*. Telšiai, 1940.
15. Pieno Lašas. Vienkartinis leidinys Pieno lašo dr-jos penkiolikos metų darbams paminėti. Kaunas, 1938.
16. PURĖNIENĖ, Liuda. *Jungtuvės ir išsiskyrimai*. Kaunas, 1932.
17. *Seimo stenogramos 1922–1927*. Kaunas: Seimo kanceliarija, 1927.
18. *Seimo stenogramos 1936–1939*. Kaunas: Seimo kanceliarija, 1940.
19. *Steigiamojo Seimo darbai [posėdžių stenogramos] 1920–1922*. Kaunas, 1922.
20. ŠABLINSKAS, A. [BUTVILA, Vladislovas]. *Ką katalikai turi žinoti apie moterystę*. Panevėžys, 1931.
21. *Teisė*, 1931, Nr. 20; 1937, Nr. 38.
22. *Vaga*, 1931, Nr. 1.
23. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 101–396, l.
24. *Vyriausybės žinios*, 1924, Nr. 157; 1940, Nr. 727.
25. *Vyriausiojo tribunolo 1924–1933 metų visuotiniųjų susirinkimų nutarimų rinkinys su Teisingumo ministerijos aplinkraščiais ir dalykine rodykle*. Kaunas, 1933.
26. *XX amžius*, 1937, t. 94, Nr. 252.
27. *Židinys*, 1931, Nr. 2; 1932, Nr. 11.

Literatūra

1. AIDUKAITĖ, Deimantė. *Vedybinės elgsenos ypatumai 1922–1938 m. Būdviečio, Gerdašių, Kapčiamiesčio, Kučiūnų, Leipalingio, Sangrūdų, Rudaminos, Šventezerio ir Veisiejų parapijose*. Alytus, 2016.
2. BAČKIS, Stasys Antanas. *Lietuvos ir Šventojo sosto konkordatas*. Vilnius, 2007.
3. BENEDICTSEN, Åge Meyer. *Lietuva: bundanti tauta*. Vilnius: Tyto alba, 1997.
4. BRILIUS, Vytautas. Sakramentinės santuokos pripažinimo problemos Lietuvos Respublikos civilinėje teisėje. *Soter*, 2003, t. 10, Nr. 38, p. 47–59.
5. *Domas Cesevičius*. Vilnius, 1998.

6. KUDINAVIČIŪTĖ-MICHAILOVIENĖ, Inga. Santuokinis amžius – santuokos sudarymo sąlyga. *Jurisprudencija*, 2004, t. 55, Nr. 47, p. 78–89.
7. LAUKAITYTĖ, Regina. Society Without a Civil Registry (1918–1940): Outcomes and Consequences. *Lithuanian Historical Studies*, 2014, Vol. 18, pp. 105–122.
8. LEINARTĖ-MARCINKEVIČIENĖ, Dalia. Apie gerus ir blogus laikus šeimai Lietuvoje. *Metai*, 2010, Nr. 1, p. 155.
9. MARCINKEVIČIENĖ, Dalia. Civilinė metrikacija ir santuoka sovietinėje Lietuvoje 1940–1969 m. *Istorija*, 2008, t. 73, p. 51–58.
10. MARCINKEVIČIENĖ, Dalia. *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje – XX amžiaus pradžioje*. Vilnius: Vaga, 1999.
11. MASLAUSKAITĖ, Aušra. *Meilė ir santuoka pokyčių Lietuvoje*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004.
12. MEILUS, Kazimieras; SAGATYS, Gediminas. Bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytų santuokų kelias į pripažinimą. *Jurisprudencija*, 2002, t. 28, Nr. 20, p. 128–136.
13. PAULIUKAS, Antanas. *Dienynas 1918–1941 m. II knyga, 1926 m. liepos 1-oji – 1934 m. balandžio 30-oji*. Vilnius, 2018.
14. PAULIUKAS, Antanas. *Dienynas 1918–1941 m. III knyga, 1934 m. gegužės 1-oji – 1941 m. vasario 23-ioji*. Vilnius, 2019.
15. RAČIŪNAITĖ, Rasa. *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje. Gyvenimo ciklo papročiai (XIX a. pabaiga – XX a. vidurys)*. Kaunas, 2002.
16. SIDERAVIČIUS, Juozas. Teisinis santuokos reguliavimas buržuazinėje Lietuvoje (3. Santuokos sudarymo santykinės materialinės sąlygos). *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, A serija*, 1980, t. 1, Nr. 70, p. 43–55.
17. STAKELIŪNAITĖ, Danutė. Galimybės mažinti valstiečių liaudininkų ir Katalikų Bažnyčios priešpriešą Lietuvoje 1918–1926 m. *Soter*, 2014, t. 50, Nr. 78, p. 49–64.
18. STONKUVIENĖ, Irena. Dorinis vaikų auklėjimas lietuvių valstiečių šeimoje XX a. pirmoje pusėje. *Acta Pedagogica Vilnensia*, 2000, Nr. 7, p. 71–91.
19. VALANČIUS, Kazimieras. Bažnytinės (kanoninės) santuokos institucionalizacija ir konstitucionalizacija: raida ir problemos. *Lietuvos katalikų mokslo metraštis*. Vilnius, 2001, t. 19, p. 267–282.

Marriage in More and More Modern Lithuania (1918–1940): From Debate to Change

Dr. Norbertas Černiauskas

Vilnius University, Faculty of History, Department of Modern History, Universiteto St. 7, LT-01131 Vilnius, Lithuania
E-mail: norbertas.cerniauskas@if.vu.lt

Summary

The marriage institute of the 1st half of the 20th century, which encompasses broad historical-legal aspects as well as cultural-social sections of society, is perhaps the most striking dimension by which it is possible to reconstruct the principles of family formation in the interwar Lithuania. It is also possible to grasp the concept of romantic love (passion) emerging in society or the change of male-female relationships (including sexual ones). As far as marital, pre-marital, or non-marital relationships between men and women are concerned, it is clear that marriage and family are key elements through which acceleration of the changing society can be felt and political and social mechanisms that are relevant to gender collaboration can be described. Therefore, the subject of this study includes marriage as a legal event, a demographic section, and a striking case of the man-woman relationship behavior of 1918–1940. Analysis of statistical data in the study showed that marital behavior change in the general public during the period of 1918–1940 took place, but they were not radical: the changes were not a sudden cultural or social revolution in society. The causes of marriage continued to be dominated by the economic and confessional motives, and behavior was influenced by romantic love (passion), thus, differences in rural and urban environments began to appear.

The interwar Lithuanian public controversy over the (un)necessity of the Civil Marriage Law primarily shows the different sentiments of ideological camps and reflects the (in)ability of the state to legally formally guarantee its citizens the right to free marriage. In this debate, the issue of marriage in general often overlapped with the question of civil registration, indicating that this actualization of the problem only partially reflected other realities concerning the institution of marriage. Therefore, the civil registration debate showed only one of the most pressing issues, but not the most important one.

The Marriage Law drafts and projects provided for a rather gentle law that affirms (emphasizes) former traditions and experiences that had to find a compromise corresponding the controversy not only between the traditional (Christian) and the modern (secular) society, but also reflecting the changes of the majority of the Catholic society itself, and the relations with an authoritarian regime.

Įteikta / Received 2019 10 02
Priimta / Accepted 2019 12 15